

Nedan utgör den kulturhistoriska delen av vård- och underhållsplanen för Strömsbergs kapell. Skriven av antikvarie Liselotte Jumme, Kalmar läns museum 2008. Den tekniska delen av planen utfördes av Lars Wedin, Nybro.

Kort historik

Strömsbergs kapell är beläget i Torsås socken, en skogsrik bygd som i söder gränsar mot Blekinge. Placeringen vid den gamla riksgränsen har präglat socknens historia där orostiderna följt på varandra. Skogsbruk och boskapsskötsel har långt fram i tiden varit huvudnäringar. Slöjdande har också varit en för socknen utmärkande näring. Handelsverksamheten gynnades av socknens läge mellan skogs- och kustbygd, mellan Blekinge och Småland. Strömsbergs by, med tidigare namnet Labbekulla, ligger i den sydvästra delen av Torsås socken drygt en mil från Torsås kyrkby. Från tiden kring sekelskiftet 1900 hölls regelbundet gudstjänst i byar belägna längre än en mil från kyrkan. Det gällde Applaryd, Karsbo, Strömby och Strömsberg. Gudstjänsterna hölls i skolhusen. I Strömsberg var inte skolhuset stort nog för att rymma gudstjänstbesökarna. Därför uppfördes år 1918 Strömsbergs kapell – en byggnad som fick inrymma tre olika funktioner; kyrksal, småskolesal och lärarinnebostad.

Källor

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.
 KLM Kalmar läns museums arkiv.
 SvK Sveriges kyrkor, Kyrkobyggnader 1760-1860
 PF Petersson, Folke, Kyrkor i Torsås

Muntliga uppgifter från Owe Petersson, vaktmästare Torsås pastorat, Lennart och Elna Svensson, Strömsbergs by och Rolf Anderssons Måleri AB, Torsås.

De nedan redovisade uppgifterna utgör en sammanfattning av redovisad litteratur och genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia.

År	Händelse	Källa
1918	I september detta år invigdes kapellet, uppfört under ledning av byggmästaren Viktor Andersson från Strömby. Kapellet byggdes utan att ritningarna först granskats av Kungliga Byggnadsstyrelsen, som först flera år senare blev informerade om kapellets existens. Byggnaden uppfördes som kombinerad småskola och kyrka. I byggnadens västra tredjedel fanns småskollokalen samt lärarinnebostad med två rum och kök. Resten av byggnaden upptogs av församlingssalen. Ett fotografi från invigningen 1918 taget framför ingången i väster visar att farstukvisten då saknades. Entrépartiet bestod ursprungligen enbart av dubbeldörrar med ett överliggande tresidigt glasat parti samt glasade sidopartier. Såväl dörrar som glasat parti finns bevarat, även om farstukvisten nu döljer en del. I kyrkorummet var det högt i tak (7 m från golv till tak mitt i salen) och taket var i form av ett trätunnvalv. Väggarna hade i norr	ATA

	och söder två fönsterrader, en nertill och en upptill. Rummet var uppdelat i tre skepp avdelat av rader med slanka pelare. Väggar och tak var målade ljus grå, med tunn oljefärg, direkt på panelen och taklisten var, lika tunt, målad i ljusblått. Värmesystem med kalorifer, d v s värmeugn och varmluftssystem installerades. En kammarorgel stod på läktaren.	
1923	Elektrisk belysning installerades, vindfång byggdes i väster och ommålning skedde. Vad som målades är dock oklart.	KLM
1925	Förslag till en invändig renovering togs fram av arkitekt Göran Pauli. Ritningar och handlingar angående förändringarna har återfunnits i läns museets arkiv. Pauli tog fram ett par olika förslag som bl a innebar en stor förändring av läktarpartiet. Arbetena kom inte till utförande.	KLM
1928	I läns museets arkiv finns åter uppgifter om att församlingen gör en förfrågan till Kungliga byggnadsstyrelsen angående ommålning av Strömsbergs kapell. Oklart vad ommålningen gällde.	KLM
1929	Uppgifter i arkivmaterial säger att förändringsarbetena vid Strömsbergs kapell har godkänts. Det gällde byggandet av ett vindfång i söder dit kyrkans huvudingång nu flyttades. Ingång till kyrksalen hade tidigare funnits genom byggnadens västra entré där besökarna passerade det som kallas skolans avklädningsrum. Efter en inspektion gjord av Statens folkskoleinspektör yrkades om att skolans lokaler ”ofördröjligen fullständigt avskiljas från kyrksalen”. Om så inte utfördes skulle skolan mista sitt stadsbidrag. Den gamla förbindelsen mellan skolans avklädningsrum och kyrksalen byggdes troligen om i samband med detta. En mindre dörr blev dock kvar mellan avklädningsrum och sal, bl a för att man från kyrksalen skulle ha lätt åtkomst till värmepannan.	KLM, ATA
1931	Kapellet besöktes av biskop Reuterskiöld som menade att kapellet borde försättas i värdigt skick. På grund av dålig ekonomi och olika meningar rörande hur kapellet skulle brukas fick dock renoveringen anstå. Man får alltså anta att kapellet vid denna tid var i stort behov av renovering.	KLM
1934	Kapellet besöktes av biskop Stadener som också uttryckte stöd för en renovering och menade att om kapellet likställdes med en kyrka skulle man kunna ta virke till renovering från prästboställets skog.	KLM
1934-35	Den länge planerade renoveringen och ombyggnaden kom till stånd. Byggmästare Johan Andersson, Ljungbyholm, utförde ritningarna. Virket till ombyggnaden togs från komministerboställets skog. Taket i kyrkorummet sänktes kraftigt så att långhusets övre fönsterrad hamnade i en ny ”vindsvåning”. Läktaren försvann därmed och kammarorgeln som varit placerad där flyttades ner till den västra delen av salen, där den sattes på ett nytt podium. I koret sänktes taket så att de blev lägre än långhusets. Byggnaden målades både in- och utvändigt. Även bänkar och annan inredning målades. Troligen tillkom marmoreringsmålert i rosa till vinröda kulörer på predikstol, balusterräcket med knäfall i koret samt på podiet i väster. Övrig inredning gavs sannolikt en färgskala i varmvitt och brunrosa, en färgsättning som ännu är synlig i det lilla rummet söder om koret. Bänkarna var brunmålade. Uppvärmningsanordningen förändrades	KLM, ATA

	<p>efter handlingar framtagna av Ebbes bruks nya arrendeaktiebolag, Huskvarna. Returluftsgaller flyttades till de vertikala ytorna kring orgelpodiet. Befintlig varmkammare återanvändes efter att kanalen förstörats. Dragjärnen på vinden tillkom också vid denna ombyggnad.</p> <p>Snickeriarbetena utfördes under ledning av byggmästaren Elof Petersson, Trankvill, måleriarbetena av målarmästare Axel Lindahl, Torsås, murningsarbetena av S R Eriksson i Bälstorp. De elektriska arbetena utfördes av A.-B. Torsås Ångkvarn & träindustri.</p> <p>Den 8 september 1935 återinvigdes kapellet.</p>	
1936	Ny altartavla av fröken Gerda Höglund, Stockholm sattes upp i koret. Tavlan föreställer "Jesus och lärjungarna i Emmaus".	ATA, PF
1952	Målning och översyn av kapellet. Oklart vad som utfördes.	KLM, PF
1956	Under den period då Torsås kyrka genomgick en stor renovering förlades församlingens nattvardsgudstjänster till Strömsbergs kapell, som således fungerade som församlingskyrka.	KLM
1958	Småskoleverksamheten lades ned. Den sista småskolelärarinnan, Anni Gustavsson, flyttade från lärarinnebostaden i kapellbyggnaden.	Lennart och Elna Svensson
1961-63	Lärarinnebostaden var uthyrd till annan hyresgäst. Efter det har den aldrig varit uthyrd.	Lennart och Elna Svensson
1977	Kyrksalen målades. Merparten av inredningen berördes, undantaget predikstol, knäfall med balusterräcke och podium. En ny färgsättning tillkom i en gul-brun-grön färgsskala. Rolf Anderssons Måleri AB, Torsås, utförde arbetet. Uppgiften om målningsarbeten har bekräftats av Rolf Anderssons Måleri.	Lennart och Elna Svensson
1993-94	<p>Kapellets tak sågs över efter flera års läckage. Pannor kompletterades. Skorstenen lagades. Nya hängrännor och stuprör monterades. Fönstren målades. Lärarinnebostadens kök moderniserades. Järnspisen togs bort och ny inredning tillkom. Innertaket gjordes nytt i köket. Gamla skolsalen gjordes om till "lillkyrka" och totalrenoverades därmed. Altarmålning av Ann-Catrine Schaefer, från grannbyn Stenbäck, uppsattes.</p> <p>Målningsarbetena omfattade inte lärarinnebostadens övervåning, trapphallen till gamla läktaren eller förråden söder om koret. Mulltoalett installerades i ett förråd i gamla lärarinnebostaden.</p> <p>De invändiga arbetena utfördes av Gullabo Bygg, Gullabo, Håkansson's Måleri, Slätafly och Elinstallatören, Torsås.</p>	KLM, Owe Petersson
2000 el 2001	Utvändig målning. Rolf Anderssons Måleri AB, Torsås, utförde arbetet.	Rolf Anderssons Måleri AB
2007	Anticimex sanerade byggnaden mot trämask efter att angrepp upptäckts på inredningen.	Owe Petersson

Övergripande kulturhistorisk bedömning

Generella värden

Som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Strömsbergs kapell genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska och ickemateriella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socknen. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften ”Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor”, utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar.

Kyrkomiljön

Strömsbergs kapell ligger i naturskön omgivning i byn Strömsberg, gamla Labbekulla i sydvästra delen av Torsås socken drygt en mil väster om Torsås kyrkby. Byvägen som kantas av en rad höga lövträd går framför kapellet i väster. Söder om kapellet ligger den gamla byskolan, uppförd i slutet av 1800-talet. Skolan är numera privatbostad. Tomten kring kapellet omgärdas av stenmur i väster, norr och öster. I väster finns två grindstolpar av granit, i höjd med byggnadens entré. En äldre bodlänga står öster om kapellet och skolbyggnaden. Mellan tomterna kring kapell och skola finns ingen avgränsning. Kappellets tomt består av gräsmatta samt några lövträd och mindre buskage.

Kyrkobyggnaden

Bakgrund

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet präglades Småland av industrialisering, befolkningsökning, folkomflyttningar och väckelserörelser. Jordbruksarealen ökade och ett visst välstånd uppstod bland bönderna. Skogsmarker exploaterades på grund av industrialiseringen och samtidigt byggdes järnvägsnäten ut. Decennierna kring sekelskiftet karaktäriseras av en av tidens stora folkrörelser; väckelsen. I norra Småland, med centrum i Jönköping, ledde den nyevangeliska väckelsen till att allt fler frikyrkliga samfund etablerades och många missionshus och frikyrkor uppfördes. Det ökade religiösa intresset innebar även välbesökta gudstjänster i kyrkorna som hörde till Svenska kyrkan. I Småland byggdes mellan åren 1890 och 1920 nitton nya kyrkor och fem kapell (varav fem kyrkor och fyra kapell i Kalmar län). Sex av kyrkorna och två av kapellen, inklusive Strömsbergs kapell, var av trä. Under 1800-talet var det sällan man byggde nya kyrkor i trä. Vid sekelskiftet skedde en mindre renässans för träkyrkobyggandet. Förutom att man lättade på restriktionerna som sedan 1776, sagt att nya kyrkor endast i undantagsfall fick byggas av sten, så var träbyggnadsindustrins utveckling säkert en viktig orsak.

Från omkring sekelskiftet 1900 höll prästerskapet i Torsås socken regelbundet varje månad gudstjänst i de skolhus som låg en mil eller mer från kyrkan, nämligen Applaryd, Karsbo, Strömby och Strömsberg. Folkmängden var störst inom Strömsbergs skolrote och skolsalen kunde inte rymma gudstjänstbesökarna trots att det var den största skolsalen i församlingen. Lösningen blev att uppföra en ny byggnad bredvid den gamla skolan. Den nya byggnaden fick inrymma tre funktioner; gudstjänstlokal, småskola och lärarinnebostad. I Kalmar län finns en tradition av att uppföra kapell i stora socknars skogsbygder. Exempel på sådana är Gullabo

kyrka, som byggdes under namnet Torsås kapell 1804 och Oskars kyrka som hette Mortorps kapell när det byggdes 1870. Båda dessa exempel och ytterligare några få andra i länet har senare blivit egna kyrkor i nybildade socknar. Andra kapellbildningar har fortsatt att vara kapell i skogsbygden. Exempel på sådana är Fridhems kapell som låg i Tuna socken då det uppfördes 1863 och Flemmingelands kapell i Madesjö socken, uppfört 1933. Strömsbergs kapell ingår i denna tradition av kapellbildningar i Kalmar läns skogsbygder. Den tredubbla funktionen av skola, lärarinnebostad och kyrksal är unik i länet. Jämförelse kan, i länet, närmast göras med Borgholms kyrka som uppfördes med skolsal i ena delen 1879 och Ankarsrums kyrka (ursp metodistkyrka, svenska kyrkan från 1918) som inrymmer vaktmästarbostad. Genom ett lokalt engagemang har Strömsbergs kapells vardagliga tillsyn tillgodosetts genom åren. Kyrksalen används idag för gudstjänster som hålls ca 5 gånger om året. Den gamla skolsalen används som gudstjänstlokal vintertid. I gamla lärarinnebostaden samlas den lokala syföreningen för möten och i byggnaden hålls också syföreningens årliga auktion. Bruket av byggnaden är en viktig del av dess kulturhistoriska värde.

Exteriör

Strömsbergs kapell, invigt 1918, är en träbyggnad uppförd med regelverksstomme. Till formen är den lik en basilika med ett högt mittskepp försett med ett fönsterband samt lägre sidoskepp, även de med fönster längs med sidorna. Mittskeppet har sadeltak medan sidoskeppen har pulpettak, allt belagt med tvåkupigt lertegel. Fasaderna är klädda med en liggande fasspontpanel målad i vitt. Fönster- och dörrfoder samt dörrar är målade i ljusblått. Grunden är av kraftiga granitblock. Fönstren är rektangulära och småspröjsade, förutom det övre västra gavelfönstret som har en trekantig avslutning. Motivet återkommer i västra gavelns entréparti som också har denna uppåtsträvande form, omgiven av glasparti. Ingångar finns förutom i väster även i söder och i öster.

Till sitt utseende är kapellet något av en ”främmande fågel”, såväl där den dyker upp längs med byvägen som i ett större perspektiv, när man jämför med övriga kapell och kyrkor i Kalmar län. Associationerna går åt flera håll. Kopplingar kan göras till samtida villaarkitektur, men även, på storlek, form och enkelhet till stora industrilokaler. Den vitmålade stora byggnaden kan också lätt förväxlas med en samtida frikyrkolokal. Den basilikala formen är en mycket gammal grundform för kyrkor. Denna grundform togs upp av flera arkitekter som ritade kyrkor för Svenska kyrkan under 1900-talets första decennier, men arkitekterna använde sig gärna av den traditionella formen på ett nyskapande sätt. Ett exempel på detta är Stengårdshults kyrka, utanför Gislaved, uppförd 1910-12 efter ritningar av den kände arkitekten Torben Grut. Strömsbergs kapell har dock en renodlad basilikaform och är mycket enkel i sitt utförande. Den lokala byggmästaren kanske kände till och var påverkad av tidens idéströmningar och lyckades på ett anspråkslöst sätt skapa något utöver det vardagliga; en byggnad med den praktiska funktionen att samla socknens folk till gudstjänst och den symboliska uppgiften att markera det sakrala.

Strömsbergs kapell har exteriört genomgått få förändringar sedan byggnadstiden. Tillbyggnaden av en förstukvist i väster liksom entrén i söder tillkom redan på 1920-talet. Dörrarna i öster samt dörren till lärarinnebostaden har bytts ut under 1940-50-talen. Skorstenarna har plåtkläts i sen tid. Byggnaden har sannolikt varit vitmålad sedan den uppfördes. Kapellet är exteriört välbevarat sedan byggnadstiden och utgör en för Svenska kyrkan ovanlig kyrkobyggnad i Kalmar län.

Interiör

När kyrksalen stod klar var den ljus och luftig. Ljuset släpptes in via fönster i två våningsplan och över rummet var ett något kantigt trätunnvalv spänt. Väggarna var klädda med

pärspontspanel, en stående bröstning nertill och i övrigt liggande panel, och målade i tunn oljefärg i ljust grått, nästan vitt. Taket var målat på samma sätt och den enkla taklisten var ljusblå. Salen var uppdelad i tre skepp med slanka pelare som avdelare mellan midskepp och sidoskepp. I koret fanns ett rakt balusterräcke med knäfall, en kantig predikstol och ett altare, desamma som är bevarade idag, samt ett enkelt krucifix som var inlånat från Torsås kyrka. I väster fanns en läktare med läktarbarriär med enkla speglar. Bänkarna var också enklast möjliga, av ”parkbänksmodell” tillverkade av bräder och målade i ljus kulör. På var sida om koret fanns, precis som idag, ett litet rum där det norra utgjorde sakristia. Huvudingången till kyrksalen fanns i väster och troligen fanns ingen ingång alls i söder. Kyrksal och skolsal värmdes genom ett varmluftssystem. Det var ett enkelt, nästan spartanskt kyrkorum som med sin form ändå talade ett tydligt kyrkligt språk.

På 1920-talet tillkom ingången i söder eftersom man var tvungen att helt skilja skola och kyrka åt för att skolan även i fortsättningen skulle få statsbidrag. Samtidigt förändrades väggpartiet mot väster då den gamla huvudingången delvis sattes igen. Under 1920-talet och början av 30-talet fanns också planer på renovering. Kyrksalen ansågs alltför enkel, nästan ofullbordad. Arkitekten Göran Pauli utförde 1925 ritningar på förändringar som skulle ha inneburit att läktaren försågs med orgelfasad dekorerad med skurna draperingar, facklor och annan dekor och även koret skulle ha försetts med ytterligare dekor. Renoveringen blev dock inte av förrän på 30-talet, efter påtryckningar från biskopen som ansåg att kapellet borde försättas i värdigt skick. Renoveringen utfördes då efter ritningar av en byggmästare Johan Andersson från, Ljungbyholm. Ett problem man ville komma till rätta med var de höga uppvärmningskostnaderna, orsakade av den stora takhöjden och de många fönstren. Lösningen blev radikal och förändrade också hela kyrksalens uttryck. Taket sänktes så att de övre fönsterbanden hamnade i en ny ”vindsvåning”. I koret sänktes taket extra mycket och koret blev helt fönsterlöst. På korväggen uppsattes 1936 en altarmålning utförd av Stockholmskonstnärinnan Gerda Höglund som exempelvis också utfört altarmålningen i tidigare nämnda Stengårdshults kyrka, utanför Gislaved. Sänkningen av taket innebar även att läktaren helt byggdes in och blev osynlig från kyrksalen. Kammarorgeln flyttades till salens västvägg och sattes på ett nybyggt podium försett med balusterräcke. Hela inredningen målades. Troligen tillkom marmoreringsmålert i rosa till vinröda kulörer på predikstol, balusterräcket med knäfall i koret samt på podiet i väster. I övrigt är färgsättningen något oklar. Möjligen utgjorde färgskalan på marmoreringsmålert utgångspunkt för ett måleri som gick i varmvitt och brunrosa, ett måleri som ännu är synligt i det lilla rummet söder om koret. Bänkarna var brunmålade. På 1970-talet målades åter kyrksalen och fick dagens färgsättning där marmoreringsmålert bevarats men där merparten av inredningen målats i en gul-brun-grön färgskala.

Kyrksalen i Strömsbergs kapell är starkt förändrad sedan byggnadstiden, men välbevarad sedan 1935 års ombyggnad. Kyrksalens ursprungliga karaktär påverkades vid 1930-talets renovering men originalinredningen är i allt väsentligt bevarad. Det gäller såväl den lösa inredningen som den fasta med exempelvis bevarade fönster, dörrar, foder, väggpanel m m. Dagens färgsättning är skapad genom 1930- och 70-talets ommålningar. Sakristian, norr om koret, är med sin bevarade inredning ett intressant exempel på hur enkla förhållandena kunde vara i ett kapell av denna typ. Materialrummet i söder visar en färgsättning som troligen fanns i kyrkrummet tidigare.

Förutom kyrksalen rymmer Strömsbergs kapell ytterligare utrymmen som är väsentliga för byggnadens kulturhistoriska värde. Den gamla skolsalen ommålades på 1990-talet men är i övrigt relativt välbevarad och väl fungerande som lillkyrka. I lärarinnebodens övervåning

och i vindsvåningen kan något av byggnadens ursprungliga färgsättning ännu beskådas medan övriga delar av lärarinnebostaden är moderniserad i sen tid.

Inventarier

Kapellet har få inventarier. I kyrksalen kan särskilt korets altartavla, balusterräcke och predikstol lyftas fram tillsammans med de enkla bänkarna och ljuskronorna. I byggnaden i övrigt bör de två kakelugnarna nämnas. På vinden finns tidskrifter bevarade (Tidning för lärarinnor, amerikanska modetidningar m m) som tillhört småskolelärarinnor som bott i huset. Tidskrifterna berättar om byggnadens ovanliga trefaldiga funktion och minner om kvinnor som varit yrkesverksamma i byn.

Sammanfattning

- Strömsbergs kapell är vackert belägen i gammal hävdad mark i byn Strömsberg drygt en mil från Torsås kyrkby. Till kulturmiljön kring kapellet hör den gamla skolbyggnaden, bodlängan samt stenmurar som omgärdar tomten.
- Strömsbergs kapell tillhör den grupp av kyrkor och kapell som uppfördes under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Med sin funktion som kapell i skogsbygden ingår den i en tradition som var relativt utbredd i Kalmar län. Den trefaldiga funktionen av kapell, lärarinnebostad och småskola är unik i länet.
- Exteriört är kapellet välbevarat och utgör med sin basilikala form och sin enkelhet en ovanlig kyrkobyggnad i Kalmar län.
- Interiört har kyrksalen genomgått en genomgripande förändring när taket sänktes på 1930-talet men har därefter inte förändrats så mycket. De övriga utrymmena är till stora delar välbevarade från byggnadstiden. Ursprungliga målningsskikt finns bara bevarade i lärarinnebostadens övervåning och på vinden.
- Inredningen är enkel. Korpartiet med altarmålning av Gerda Höglund måste särskilt framhållas tillsammans med predikstol och balusterräcke med knäfall.

Källförteckning

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.
Kalmar läns museums arkiv

Kyrkobyggnader 1760-1860 del 2 Småland och Öland. Riksantikvarieämbetet och Kungl. Vitterhets- och Historieakademien, Stockholm 1993.

Petersson, Folke, Kyrkor i Torsås, Växjö 1977

Erixon, Sigurd (red), Sveriges bebyggelse, Svensk statistisk topografisk uppslagsbok, Landsbygden del III, Uddevalla 1958

Ullén, Marian (red) Småland Landskapets kyrkor, Sockenkyrkorna kulturarv och bebyggelsehistoria, Stockholm 2006

Åman, Anders, Järnfeldt-Carlsson, Marta, Träkyrkor i Sverige, Stockholm 1999

Muntliga uppgifter lämnade av vaktmästare Owe Petersson, Torsås pastorat, Lennart och Elna Svensson, Strömsbergs by och Rolf Anderssons Måleri AB, Torsås.